

Osmanlı Bilimi Araştırmaları Studies in Ottoman Science

Kitap Değerlendirmesi | Book Review

📖 Açık Erişim | Open Access

Osmanlı Işığında Cumhuriyet Enerjisine: İstanbul'da Elektrik

From Ottoman Light to Republic Energy: Electricity in Istanbul

Tuğba Yılmaz¹

¹ İstanbul Teknik Üniversitesi, Bilim ve Teknoloji Tarihi Doktora Programı İstanbul, Türkiye

İleri, Nurçin (Der.) Bir Cereyan Hâsıl Oldu: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'da Elektrikli Yaşam (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2024). 231 s. ISBN 978-975-333-427-3

Anahtar Kelimeler Elektrik Tarihi · Kent Tarihi · Teknoloji Tarihi · Osmanlı Devleti · Türkiye Cumhuriyeti

Keywords History of Electricity · Urban History · History of Technology · Ottoman Empire · Republic of Türkiye

On dokuzuncu yüzyıl çoğu coğrafyada fiziksel ve toplumsal dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olarak görülmektedir. Osmanlı Devleti de bu dönüşümlerin etkisinde kalmış, bilimsel ve teknolojik olarak kendine fayda sağlayan bilgileri ve aletleri kullanmaktan geri kalmamıştır. Elektrik enerjisi de bu yüzyılın ve bilimsel gelişmelerin itici güçlerinden biri haline gelmiştir. Aşağıda detaylıca incelediğimiz *Bir Cereyan Hâsıl Oldu: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'da Elektrikli Yaşam* eserinin isminde de yer alan “cereyan” kelimesi, bir yönden başka bir yöne doğru akma, vuku bulma veya elektrik yüklü zerrelere bir yöne doğru akmasıyla meydana gelen elektrik akımı anlamlarına gelmektedir. Böylece “cereyan” ismiyle müsemma Osmanlı Devleti'nde insanların hayatlarına hızlı bir şekilde giren büyümlü ve anlam verilemeyen bir olgu olmuştur. Tabii ki bu karşılaşma birdenbire olmamış, elektrik zaman içerisinde farklı yollardan insanların yaşamlarına nüfuz etmiştir. Fakat gözle görülemeyen, elle tutulamayan bu varlık insanlar için hem merak hem de korku ögesi olmuştur. Kullanım alanları yaygınlaştıkça elektriğe aşina olan insanlar her geçen gün bu varlıktan daha çok faydalanmak istemiş, zamanla “modernleşme” ve “medenileşme” gibi anlamlar yüklenerek reklamları yapılmaya başlamıştır. Fabrikalardan evlere, sokaklardan dükkânlara kadar hayatın her alanına sızarak, günümüzde vazgeçilmez bir enerji kaynağı haline gelmiştir.

Bir Cereyan Hâsıl Oldu: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'da Elektrikli Yaşam isimli dokuz bölümden oluşan kitapta tarih, mimarlık, iktisat, şehir planlama, endüstriyel tasarım gibi farklı disiplinlerden araştırmacıların

Atıf | Citation: Yılmaz, Tuğba. "From Ottoman Light to Republic Energy: Electricity in Istanbul. Review of the book "Bir Cereyan Hâsıl Oldu: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'da Elektrikli Yaşam", by Nurçin İleri". *Osmanlı Bilimi Araştırmaları—Studies in Ottoman Science* 26, 1 (2025): 149-155. <https://doi.org/10.26650/oba.1590968>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Yılmaz, T.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Tuğba Yılmaz yilmaztug19@itu.edu.tr

çalışmalarına yer verilmiştir. Nurçin İleri'nin kitabın sunuş kısmında da dile getirdiği gibi günümüzde ancak yokluğu ile varlığını hatırlayabildiğimiz elektriğin bir topluma nasıl ve hangi yollar ile nüfuz ettiğini iyi anlayabilmek için elektrik ile pek çok sosyal olgu bir arada değerlendirilmelidir. İleri, her bir toplumsal aktörün olumlu veya olumsuz etkisinin bulunduğu teknolojik gelişmenin, kültürel bağlamlara göre şekillenen bir ilişkiler ağı olduğunu belirtir. Derlemedeki makaleler teknolojik gelişmeleri bir başarı hikayesi olarak gösteren anlatıların aksine, elektriğin sosyal ve kültürel izini sürmekte ve kronolojik olarak ilerlemeyi hedeflemektedir. Öykü Terzioğlu Özer'in hazırlamış olduğu kitap kapağı dikkatlice incelendiğinde bir Haliç manzarası önünde bobin, kablo ve elektrik telleri montajlarını gerçekleştiren işçi fotoğraflarının göz alıcı şekilde birleştirildiği görülmektedir. Arşiv belgelerinden alınan fotoğraflar okuyucunun zihninde beliren tarih sahnelerinin canlanmasına yardımcı olur.

Fotoğraf 1. “Bir Cereyan Hâsil Oldu: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İstanbul’da Elektrikli Yaşam” kitabının kapak sayfası

Kitabın birinci bölümü, kitabı derleyen Nurçin İleri'nin kaleme aldığı "İstanbul'un Elektrikliği: Tarihsel Bir Çerçeve" başlıklı yazı ile başlamaktadır. Yazar, 1900'lerin başında elektrikliğin nasıl algılandığını dönemin önde gelen dergilerinden biri olan *Servet-i Fünûn*'dan örnekler ile okuyucunun zihninde canlandırarak çalışmasına başlar. Yine aynı yıllarda dünyanın ticari olarak en gelişmiş kentleri ile İstanbul ve Osmanlı Devleti'nin bazı şehirlerinin elektrikleme süreçlerindeki yabancı sermaye, imtiyazlar ve girişimler hakkında bilgiler vererek karşılaştırma yapma imkânı sağlar. İstanbul'un elektrikleştirilmesindeki gecikme sebeplerini sıralarken fiziksel yapı, teknik eleman eksikliği, maliyet, aydınlatma gücü, sağlık ve hatta II. Abdülhamid'in güvenlik endişelerine kadar elektrikliğe dair şüpheleri besleyen önemli unsurları ortaya koyar.

İleri, II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte elektrikliğe karşı yumuşayan tutumlar ile İstanbul'un ulaşım ve altyapı hizmetlerinin gelişimi için girişilen çeşitli imtiyazlar ve ihaleler sonucunda 1914 yılında Haliç'te açılan Silah-tarağa Elektrik Santrali'nin kuruluş hikayesini anlatır. Yazının diğer kısımlarında Cumhuriyet dönemindeki gelişmeler neticesinde elektrikliğin yeni büründüğü rolü, şikayetler ve talepler üzerinden okuyarak gündelik yaşama nasıl nüfuz ettiğini inceler. İleri, yazısının sonlarına doğru II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan sıkıntıları, hızlı kentleşme neticesinde doğan ihtiyaçları ve endüstri faaliyetleriyle birlikte gitgide elektrikliğe bağımlı bir yaşam döngüsüne girildiğini örneklerle gösterir. Silah-tarağa Elektrik Santrali'nin geçirdiği idari ve teknik dönüşümlere yakından bakarak ihtiyaçların yıllar içerisinde bir kurumu nasıl değiştirdiğini görme imkânı sunar.

Kitabın ikinci bölümünü Emine Öztaner'in kaleme aldığı "Gecelerin Aydınlatılmasından Zihinlerin Aydınlanmasına: Osmanlı Aydınlarının Fikir Dünyasında Elektrik" başlıklı yazısı oluşturmaktadır. Yazar, başlıkta da belirttiği gibi Osmanlı aydınları üzerinden elektrik teknolojisinin nasıl algılandığını gözler önüne sermeyi amaçlar. Bunu yaparken 18. ve 19. yüzyıl sefaretnamelerinin bilimsel bilgiyi transfer etmedeki etkisine ve elektrik deneylerini tecrübe edenlerin tasvirlerine yer verir. Askeri alanlarda kullanılan telgraf teknolojisinin kullanımı yaygınlaşırken, şehirlerin elektrik ile aydınlatılmasına gereken önemin verilmediğine dikkat çeker. Öztaner, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilim ve teknolojinin tanıtımında başı çeken uluslararası sergilerde elektrikliğin göze çarpan yükselişinin elektrik imgesinin şekillenmesine nasıl zuhur ettiğini anlatır. Osmanlı aydınlarının teknolojik ilerleme ile medenileşmeyi bir tutan fikirleri üzerinde durur. Yazar, Osmanlı hükümetinin elektrik enerjisi konusunda sergiledikleri çekimserliğin yanı sıra Osmanlı aydınları tarafından arzu nesnesi haline getirilen elektrikliğin tehlikelerinin görmezden gelindiğini kayıt altına alır. Bu çekimserliğin altında yatan siyasi ve sosyal sebeplere değindikten sonra, elektrikliğe karşı yurtdışında yaşayan Osmanlılar tarafından getirilen eleştirilere de yer vererek ülke içindeki ve dışındaki tutumların farklarını betimler. Yazar, edebi metinlerde geleceğe gönderilen kahramanların elektrikliği medeniyetin simgesi olarak göstermelerine örnekler vererek bir olgunun zihinlerdeki yansımalarını da okuyucuya aktarır.

Kitabın üçüncü bölümünü Meltem Kocaman'ın kaleme aldığı "Türk Elektrik Mühendislerinin Meslekî Yaşamları (1908-1923): Hevesler, Sınırlar, İmkânlar ve Savaş" başlıklı yazısı oluşturmaktadır. Yazar, kendi deyimiyle artık genel anlatıların içerisinde büyük işleri-projeleri hayata geçiren aktörlerin de tespit edilmesi gerektiğini belirterek, bu aktörlerin eğitimleri, teknik bilgileri, deneyimleri, kişisel bağlantıları ve hatta duygularının da her yönüyle değerlendirileceği bir bakış açısını savunur. Bu düşünceden hareketle geç on dokuzuncu yüzyıl ve erken yirminci yüzyıl Türkiye'sinde yaşamış dört yerli elektrik mühendisi Mehmet Refik Fenmen (1882-1951), Kâmuran Sırrı (1891-1935), Tefik Rıza (1889-1916) ve Mehmed Raşid Moralı'nın (1892) yaşamını mercek altına alır. Mühendislerin eğitimlerini, meslek edinme süreçlerini ve çalışma hayatlarını bir arada ele alırken, I. Dünya Savaşı'nın öncesi ve sonrası olarak kesitlere ayırdığı 1908-1923 zaman aralığını da kendine sınır olarak çizer. Yazar, mühendislerin meslekleriyle ilgili heveslerini, girişimlerini, amaçlarını ve yapabildiklerini çalışmasının merkezine yerleştirir.

Kocaman, elektrik mühendisliği eğitiminin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e nasıl kurumsallaştığını ve bu alanda Avrupa'da eğitim alacak öğrencilerin akademik yeterliliklerinden söz ederek okuyucuya dönemin eğitim faaliyetleri hakkında ipuçları verir. Ardından sözü geçen elektrik mühendislerinin lise eğitimleri, mühendislik eğitimleri, mensup oldukları aileleri ve mesleklerinin ilk yıllarından detaylar vererek, kişilerin mühendis kimliğini oluşturan serüvenlerini resmeder. Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Millî Mücadele dönemiyle birlikte zor zamanlardan geçen imparatorluk ve halkın yanı sıra mühendislerin de benzer duyguları ve eylemleri paylaştıkları bir dönemdir. Kocaman, incelediği mühendislerin savaş yıllarındaki eylemlerinden örnekler vererek, savaşın bilim insanları üzerindeki etkilerinin sonuçlarını detaylandırır. Savaştan sonra ise eski hayatlarına dönen mühendislerin faaliyetleri, seçimleri ve yeni atılımları gibi süreçlerden bilgiler aktarır. Kocaman, biyografiler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları mühendislerin söylem ve pratikleri üzerinden değerlendirir. Böylece yerli mühendislerin olanakları ve sınırları hakkında derin bir bakış açısı sağlamamıza yardımcı olur. Ele alınan mühendislerin kendilerine mesleki olarak yeni alanlar açmayı denemeleri, risk ve inisiyatif almaları gibi ortak yönleri vardır. Sahip oldukları özgeçmişleri ise teknoloji geliştirme, icat yapma ve bilimsel yayın yapma gibi konularda farklı yönelim sergilemelerine sebep olur.

Kitabın dördüncü bölümünü Sırrı Emrah Üçer'in "Telefon Bekleyen İstanbul: Osmanlı Haberleşme Politikalarının Biçimlenmesi" başlıklı yazısı oluşturmaktadır. Yazar, kendi ifadesiyle araştırmasında Osmanlı Devleti'ndeki elektrik teknolojisine kıyasla ticari telefon hizmetlerinde neden geç kalındığını haberleşme politikaları tarihine dayanarak anlatmayı amaçlar. Bu amacı gerçekleştirirken "posta bağımlılığı", "telgraf korumacılığı" ve "telefon şüpheliği" şeklinde kendi isimlendirmeleriyle detaylandığı araştırmasında Osmanlı Devleti'nin modernleşme döneminde posta, telgraf ve telefon teknolojileri arasındaki etkileşimleri aydınlatır. Üçer, çalışmasına Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda bayındırlık faaliyetlerine yeterli derecede yatırım yapılmasına rağmen telefon şebekelerindeki eksiklik sebeplerini vurgulayarak başlar. "Telefon şüpheliği" olarak adlandırdığı, telgrafa kıyasla telefon haberleşmesinin gizli biçimde yürütülme şüphelerinin serencamına yer verir. II. Abdülhamid'in elektrik teknolojisine karşı olan tutumunun bir sonucu olduğunu değerlendiren kaynakların aksine Üçer, bu şüpheliğin denetleme kaygılarından kaynaklanabileceğini işaret ederek, duruma farklı bir bakış açısıyla yaklaşır. Böylece bilim ve teknoloji tarihi çalışmalarında teknolojik gelişmelerin kabulünü veya reddini tek bir sebebe indirgemeyen tutumun da önüne geçmeye çalışır.

Üçer, "telgraf korumacılığı" şeklinde isimlendirdiği, telefon şebekelerinden önce telgraf şebekelerindeki hızlı gelişmenin sebepleri hakkında tespitlerde bulunur. Telgraf şebekesi, Osmanlı'yı ulusal kapsayıcılıkta ören ilk modern altyapı şebekesi olur. Osmanlı Devleti, telgraf tekeli elinde tutmasıyla birlikte şebeke yıllar içerisinde büyüme sergiler. Yazar, bu büyümeyi kendi hazırlamış olduğu 1916 yılına kadar Osmanlı telgraf hatlarının uzunluğu ve haberleşme gelişimini gösteren iki farklı grafik ile kanıtlar. "Posta bağımlılığı" olarak isimlendirdiği olguyu ise Osmanlı'nın posta ağına hâkim olan yabancı şirketlere rağmen kendi posta teşkilatlandırmasını sağlayamamasının sebeplerini analiz eder.

Üçer, Cumhuriyet dönemindeki politikaları detaylıca inceler ve yabancı yatırımcıyı korumanın yanı sıra kamu eliyle yeni işletmeler kurma gayesinin olduğunu da belirtir. Haberleşme şebekelerinin kamulaştırılmalarında rol oynayan küresel sebepleri sıralar. Üçer, Osmanlı'da örneği görülen modern altyapı yatırımlarını kapitalizmin yapısal işleyiş bağlamında ele alır. Altyapı çalışmalarının incelenmesi yalnızca teknoloji tarihinin izini sürmekle kalmaz, aynı zamanda politik, ekonomik, sosyal ve sivil gelişimlerin izini sürmeyi de beraberinde getirir. Yazar, Osmanlı'da haberleşme ağlarının bir bütün olarak incelenmesini, altyapı çalışmalarının dünya ekonomi bağlamı içerisinde değerlendirilmesini ve son olarak modern altyapı şebekelerinin Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet Dönemi'ndeki gelişim sürekliliğinin takip edilmesini önererek yazısına son verir.

Kitabın beşinci bölümünü Nurçin İleri'nin kaleme aldığı “Silahtarağa Elektrik Santrali İşçilerinden Yabancı Sermayeye Bir Millileştirme Hikâyesi” başlıklı yazısı oluşturmaktadır. Yazar bu bölümde Silahtarağa Elektrik Santrali yönetimi ve çalışanlarına odaklanır. 1936 yılında santrali ziyaret eden Akşam Postası muhabiri İzzettin Muhittin Apak, fabrika hakkında kaleme almış olduğu yazıda takdir ettiği noktaları sıralarken bütün işçilerin “halis Türk çocukları” olduğu vurgusunu yapar. İleri, bu vurgudan yola çıkarak santralin çalışanlarını incelemeyi hedefler. Yabancı uyruklu ve gayrimüslim işçilerin şirketten tasfiye etme girişimini erken Cumhuriyet Türkiye'sinde etnik-dinsel ayrımcılık sürecinin bir parçası olarak değerlendirir. İstanbul'un farklı etnik ve dinsel topluluklarının oluşmasına zemin hazırlayan siyasi sebeplere değindikten sonra, İstanbul'da yaşamak zorunda kalan işçilerin arasındaki örgütlenmeyi ve greve giden yolları anlatır. İleri, 1921 yılında Silahtarağa Santrali'nde başlayan grevde işçilerin taleplerinin altını çizdikten sonra, grev kırıcı olarak kullanılan Rus mültecilerin işe alımlarından bahseder. Müslüman işçiler ve gayrimüslim işçiler arasında yapılan ayrıma da yazışmalar üzerinden ışık tutar.

İleri, Müslüman işçilerin milliyetçi söylemlerine sebep olan siyasi durumlara dikkat çekerek, Hıristiyan işçi karşıtlığını destekleyen faaliyetlerin etkilerine bakar. Sistemik olarak bir grup insanın ekonomik güçlerinden mahrum bırakılmasını ve imtiyazlı şirketlerin millileştirilme sürecini, ulus-devlet inşası ve devletçi ekonomi politikaları üzerinden izler. Kendi ifadesiyle, Elektrik Şirketi ve Silahtarağa'daki işçilere yönelik etnik ve dini tasfiyenin, Türkiye'deki gayrimüslimlere karşı yapılan ayrımcılığın küçük bir örneği olduğunu dile getirir.

Kitabın altıncı bölümünü T. Gül Köksal'ın kaleme aldığı “Silahtarağa'dan Santral İstanbul'a Dönüşümün Veçheleri; Kazanımlar, Kayıplar, Soru İşaretleri ve Olasılıklar...” başlıklı yazısı oluşturmaktadır. Yazar, dört kısımda kaleme aldığı yazısına dönüşümün kaçınılmazlığı ve bu kaçınılmazlık içerisinde mekânın dönüşümünü Silahtarağa Elektrik Santrali üzerinden anlatarak başlar. Köksal, almış olduğu mimarlık-koruma uzmanlığı eğitimine dayanarak santralin dönüşüm süreçlerinde de aktif rol oynar ve bu sebeple her bir dönüşüm aşamasını yeni bir kırılma noktası olarak ele almayı tercih eder. Kurmuş olduğu bu yapıyı katmanlı bir şekilde sunar. Santralin dönüşümünü etkileyen çelişki ve çatışmaları da emek-mekân ilişkisi perspektifinden inceler. Henüz araştırmacılara açılmamış bir santral arşivinin varlığından da bahsederek bu arşivin içeriğini gün ışığına çıkarır.

Köksal, *Dönüşüm 1* olarak isimlendirdiği birinci kısımda santralin 1913 yılındaki kuruluşundan işlevsiz kaldığı 2004 yılına kadar geçirdiği değişimleri ele alır. Bu kuruluş evrelerini enerji, tesisat, uluslararası ilişkiler, inşaat ve mimari özellikler, üretim sistemleri, işçi ve memur konaklamaları, sosyal yaşam alanları, kömür kaynakları ve işletilme aşamaları, elektrik dağıtım hatları, bilimsel araştırmalar ve yıkım süreçlerini tüm yönleriyle aktararak, santral tarihi dışındaki detayları da görme olanağı tanır. Hatta hazırlamış olduğu detaylı bir tablo ile santralin kuruluşundan günümüze kadar emek rejimi ve politik-ekonomik bağlamdaki dönüşümün resmini çizer. *Dönüşüm 1+1* adını verdiği ikinci bölümde ise santralin işlevsiz kaldığı 2004 yılından, kültür merkezi olarak işlevlendirilme ve Bilgi Üniversitesine dönüşüm serüveninde yaşananlara odaklanır. Silahtarağa'dan Santral İstanbul'a geçiş sürecinde varlığını sürdüren yapıların korunan ve halka açılan kısımlarının geçirdiği değişimleri detaylarıyla birlikte ele alınır. Yazar, *Dönüşüm 1+1+1* olarak isimlendirdiği üçüncü safhada ise, 2004 yılında santralde saha çalışması yapıldığı sırada tesadüfen bulunan bir arşiv üzerinden dönüşümün okunma fırsatlarını tartışmaya açar. Arşiv belgeleri, yerleşim çizimleri, mimari, statik zemin mekaniği, makine ve elektrik projeleri, sosyal-ekonomik ve işletim sistemine ait binlerce belgeyi içerir. Köksal, yalnızca arşivin bulunma aşamasında değil sonrasında belgelerin tasnifinde de aktif rol alır. Farklı kategorilerdeki arşiv belgelerinin titizlikle değerlendirilmesi bir sanayi tesisini mimari, mühendislik ve teknoloji başta olmak üzere her yönüyle anlamak ve Osmanlı-Cumhuriyet sanayi mirasını yorumlamak açısından oldukça önem arz eder. Tasnif edildiği dile getirilen belgelerin henüz erişime açılmamış olması bu konuda çalışan araştırmacıların

önünü tıkar. Yazar, bölümün sonuç bölümünde kurmuş olduğu katmanlı yapıyı restitüsyon projeleri için de kullanılan yöntemle benzettiğini belirtir.

Kitabın yedinci bölümünü Cansu Değirmencioğlu'nun kaleme aldığı "Erken Cumhuriyet İstanbulu'nda Mekân, Mimari ve Elektrik Işığ" başlıklı yazısı oluşturmaktadır. Yazar, erken Cumhuriyet döneminde elektrik ışığının popüler yayınlarda ve mimarlık alanında nasıl temsil edildiğinin izini sürer. 1930'larda yeni bir mimarlık biçimi olarak tanıtılan elektrik ışığının Batı'daki ve İstanbul'daki farklı yansımalarını değerlendirir. Batı'da Mimarlık ve elektrik arasındaki ilişki ile "duvarları olmayan mekân" ve "gecesi olmayan gün" yaratılmaya çalışılır. Aynı yıllarda İstanbul'da ise elektrik ışığı "medenileşme" ve "modernleşme" simgesi olarak görülür. Özellikle güneş battıktan sonra elektrik ışığı ile gelen yeni kamusal alanları dönemin romanlarında okumak mümkün hale gelir. Yazar, incelediği erken Cumhuriyet romanlarında elektrik ışığına, büyük şehir, lüks muhitler, gelenekten kopuş gibi sembolik anlamlar yüklendiğini tespit eder. Bununla birlikte şehrin sosyo-ekonomik ya da sosyokültürel karşılaştırmalarında elektrik ışığının kullanıldığı mekânların da farklı temsil edildiğini açığa çıkarır. Yazar, dönemin önde gelen mimarlarının apartman tanıtımlarında "lüks", "konfor", "zengin" ve "rahat" ifadelerini kullanım şekillerine örnekler verir.

Değirmencioğlu, elektrik ışığı ve modernite arasında kurulan bağın somutlaştırılmış halini ise başta SATIE şirketinin yayımı olan *Ameli Elektrik* dergisi ve dönemin diğer gazete ve dergileri üzerinden okur. Elektrik ışığının insanlara ekonomik kazanç sağlama aracı, ulus kurma çabasında ise ilerleme, kutlama, medeniyet, birliktelik gibi potansiyel başarıları temsil etmesinin önemine değinir. Yazar, elektriği mimarlıkta estetik bir öge olarak değerlendirerek, mimarların tasarım süreçlerinde daha kullanışlı ve rahat alanlar yaratmasına olanak tanıdığını vurgular. Böylece elektrik hem kamusal hem de sivil mimaride belirleyici olan bir tasarım bileşenine dönüşür. Yazarın deyimiyle, elektrik ışığının etkileri mekânsal algı ve deneyimleri yapılandırır.

Kitabın sekizinci bölümünü Bahar Emgin'in kaleme aldığı "Hizmetçi Prenses: Erken Cumhuriyet Döneminde Evin Elektriklendirilmesi" başlıklı yazısı oluşturmaktadır. Yazarın amacı, Cumhuriyet döneminin farklı aktörleri tarafından elektriğe modern ev içerisinde nasıl değer atfedildiğini incelemektir. Bu sebeple modern ev algısında elektriğin yerini, elektriğin dönüştürdüğü ev işlerini ve elektrikli ev aletlerini kullanacak modern kadın ile olan ilişkiyi açığa çıkarmak araştırma safhalarından bazılarını oluşturur. Cumhuriyet döneminde modern evlerin tanımlanma biçimlerini, hayatın düzenlenmesini, yeni ev işleri tanımını ve elektrikleme ile elde edilen teknoloji tartışmalarını masaya yatırır.

Emgin, Avrupa, Amerika ve Türkiye'deki farklı modern mutfak kurgularını karşılaştırmalı olarak okuyucuya yansıtarak, eve yapılan ideolojik müdahalelerin zamanla şirketler tarafından nasıl ticari bir proje haline geldiğini gözler önüne serer. Dönemin kadın ve aile dergilerinde yayımlanan elektrikli ev aletleri reklamları, benzer dergilerdeki tavsiye metinleri, elektrik üreticileri ve dağıtıcılarının tanıtıcı materyalleri gibi kaynakların analizini yaparak, Türkiye'de evin elektrikleştirilmesinin idealize edilenin aksine gösterişçi bir tüketim olarak gerçekleştiğini iddia eder. Emgin, Cumhuriyet döneminde elektrik gücünün sağlık, güvenlik, eğitim ve propaganda vasıtasıyla modern hayatı ve modern bireyleri meydana getirme yolundaki faaliyetlerini tahlil eder. Kadınlara atfedilen roller ile elektrik teknolojilerinin bu roller üzerindeki etkilerini sorunsallaştırır. Elektrikli ev aletleriyle modernlik arasında kurulan bağlara ve benzetmeler yoluyla elektriğe atfedilen sıfatlara yer verir. Yazar, reklamları yapılan bu olgunun orta sınıf Cumhuriyet evini temsil etmekten uzak olduğunu, özellikle *Ameli Elektrik* dergisinden örnekler vererek destekler. Yazar vermiş olduğu örnekler ile Cumhuriyet döneminde elektrikli ev aletleriyle idealize edilen modernlik fikrinin her kesimin kabul ettiği bir fikir olmadığını ortaya çıkarır.

Kitabın dokuzuncu bölümünü Gökhan Akçura'nın kaleme aldığı "Her Kulakta Ayrı Bir Senfoni: Elektrik ve Gürültü" başlıklı yazısı oluşturmaktadır. Akçura, 1930-1950 yılları arasında gramofon, radyo, plak ve hoparlör gibi aletlerin gürültüsünden duyulan rahatsızlıkları dönemin gazetelerinden örnekler vererek tasvir eder.

Elektrik, faydalarıyla birlikte gürültüsünü de beraberinde getirir. Yazar, elektrikli aletlerin sebep olduğu huzursuzluklara örnek olarak, dönemin önde gelen yazarlarından siyasetçilerine kadar şikayetlerini gazete köşelerine taşıyan isimlerin serzenişlerini ön plana çıkarır. Aletlerin kullanımlarına gelen saat ve ses kısıtlamalarına, gürültülere dayanamayıp intihara teşebbüs edenlere kadar hayatın pek çok alanını olumsuz etkileyen durumlarını haberler üzerinden okumaya fırsat verir. Akçura, bir kesim insanın gürültüye karşı sergiledikleri aşırı hassasiyete rağmen başka bir kesimin de elektrikli aletleri daha fazla kullanmak istemesini irdeler. Bu sebeple gramofon ve radyo gibi aletlerin insanları cezbediği anekdotlara yer verir. Kamuya açık alanlarda özellikle kahvehanelerde, vapurlarda, hatta camilerde, sonrasında özel törenlerde insanları çekmek için yapılan hoparlör reklamlarının rolünü inceler. Elektrik tüm şehri ve yaşamın çoğu alanını ele geçirdikçe, cihazlar çeşitlenir ve sessizliğin ölümü meydana gelir. Akçura, günümüzde bizim için çok sıradan olan aletleri bir toplumun reddetme sebeplerini ve uyum sağlama süreçlerini edebi anlatılara dayanarak incelemesiyle çalışmasını şekillendirir.

Kitap, bütüncül bir bakış açısıyla incelendiğinde, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e elektrik tarihinin farklı aktörlerini ele almasından dolayı doğal olarak okuyucunun zihninde beliren soruların yanıtlarını bir başka bölüm içerisinde bulmayı mümkün kılıyor. Genel anlamda ise neredeyse her araştırmacının Silahtarağa Elektrik Santrali tarihinin farklı bir kısmına değinmesi, hem okuyucuyu kesintisiz olarak bir kurum tarihi vererek sıkımsıyor hem de bir araştırma öznesinin farklı odaklardaki yansımalarını göstererek zihinlerde derin bir bakış açısı sağlamayı hedefliyor. Kitabın sonunda katkıda bulunan isimlerin özgeçmişlerine kısaca yer verilmesi ise kitabın farklı disiplinlerde kendi alanında uzman kişiler tarafından yazıldığını göstermekte ve meraklısına başka okuma deneyimlerinin kapısını aralama fırsatı vermektedir. Kitabın aynı zamanda bu alandaki başka çalışmalara da ilham olacağı tahmin edilmektedir.

Yazar Bilgileri
Author Details

Tuğba Yılmaz (Doktora Öğrencisi)

¹ İstanbul Teknik Üniversitesi, Bilim ve Teknoloji Tarihi Doktora Programı İstanbul, Türkiye

 0000-0003-3714-3024

